

"Vanhan" Suomen Akatemian kohtalo

Georg Henrik von Wright

Niin vanhan kuin uudenkin Suomen Akatemian historiasta on olemassa jo runsaasti kirjallisuutta. Etten tässä sanoisi vain sellaista, mitä voidaan pitää yleisesti tunnettuna, olen pyrkinyt painottamaan sanani siten, että siihen sisältyy myös henkilökohtaisia muistoja sekä eräitä aikaisemmin ehkä tuntemattomia faktoja.

Ajatus, että maamme tieteen edistämiseksi perustettaisiin yliopistolaitoksesta erillään oleva instituutio, on tietävästi yli sata vuotta vanha.

Hallussani sattuu olemaan kaksi E. N. Setälän osittain samansisältöistä kirjoitusta vuodelta 1921. Yksi niistä on nimeltään "Mitä suomalainen tiede tällä hetkellä enimmäin kaipaa?" Viitaten yliopistojen tehtävän kaksijakoisuuteen - tutkimukseen ja opetukseen - kirjoittaja toteaa, että opetustaakaan kasvaessa ja hallinnollisten tehtävien lisääntyessä "monen yliopistonopettajan tieteellinen toiminta supistuu kovin vähiin". Asian korjaamiseksi olisi Setälän sanoja lainaten perustettava tutkimuslaitoksia, "joilla on yksinomaan määränä tieteellinen tutkimus ja työ". Kirjoittaja ei ajatellut näitä laitoksia "elitistisiksi" samassa mielessä kuin "vanhan" Suomen Akatemian voidaan sanoa olleen. Hän ajatteli ne sellaisiksi, missä kokeneen tutkijan johdolla myös tutkijoiksi pyrkivät nuoret saisivat tieteellisen koulutuksensa.

Setälä mainitsee erikseen kolme tällaista laitosta: luonnontieteellinen, valtiotieteellis-kansantaloustieteellinen ja kulttuuritutkimuksen laitos. Hän ei tosin puhu "tieteellisistä toimikunnista" sanan myöhemmässä merkityksessä, mutta kaiken kaikkiaan voidaan sanoa, että Setälän haave on eräänlainen nykyisen Suomen Akatemian pohjapiirros.

Vuonna 1939 A. K. Cajanderin hallitus antoi eduskunnalle tasavallan presidentin vahvistaman lain Suomen Akatemian nimisen laitoksen perustamisesta. Sen oli määrä koostua kuudesta jäsenestä - kolmesta "puhtaana" ja kolmesta "sovelletun" tieteen edustajasta. Syttyi kuitenkin sota. Asiaa lykättiin ja päätettiin, että laki astuisi voimaan vasta vuonna 1950. Ennen kuin oli päästy näin pitkälle Akatemia-hanke tuli ajankohtaiseksi aivan toista tietä ja hallituksesta riippumatta.

I

Aatteen herääminen eloon, sen ajaminen kaikilla sen toteuttamisen kannalta asiaan kuuluvilla tasoilla ja sen lopullinen ruumiillistuminen nykyisin "vanhaksi" kutsutun Akatemian muodossa on olennaisesti *yhden* henkilön ansiota. Tämä henkilö oli Leo Sario, joka toimi sodan jälkeisinä vuosina Viipurilaisen osakunnan kuraattorina.

Ratkaisevan sysäyksen akatemia-aatteen elvyttämiseksi Sario sai luultavasti uutisesta, että A. I. Virtaselle oli syksyllä 1945 myönnetty Nobel-palkinto. Pian tämän jälkeen Sario ryhtyi toimimaan siinä ylioptimistisessä toivossa, että asia ehtisi hallitustasolle jo tulevaan kesään mennessä. Asia kyllä eteni, mutta se lykättiin kuitenkin kerran toisensa jälkeen. Silti voi pitää melkoisena ihmeenä, että asia sittenkin vietiin loppuun jo alle kahden vuoden kamppailun jälkeen.

Kyösti Skyttä on kuvannut Akatemian perustamiseen johtaneiden vaiheiden kulkua edelleenkin lukemisen arvoisessa ja olennaisilta osin nähdäkseen luotettavassa kirjassaan "Akatemiatistelut", joka ilmestyi vuonna 1975. Taistelu se olikin, ja Saron ajamalla asialla oli sekä puolustajia että vastustajia. Tieteen ja taiteen edistämiseksi esitettiin myös vaihtoehtoisia ratkaisuja. On suurta kunnioitusta herättävä saavutus, että Sario onnistui viemään asiansa kompromissitta läpi tässä eri tahtojen muodostamassa voimakentässä.

Sarion voi sanoa toimineen täysin yksin. Hän ei ollut minkään liikkeen johtaja, eikä hänellä ollut avustajia tai muita kuin tilapäisiä neuvonantajia. Nähdäkseen hänellä ei ollut myöskään selvää tiedepoliittista ohjelmaa. Yksi periaatteellinen asia oli hänelle kuitenkin keskeinen: aivovuodon torjuminen. Sodanjälkeisessä Suomessa tilanne uhkasi muuttua jo

katastrofaaliseksi. Matematiikkamme kaksi suurta tähteä, Rolf Nevanlinna ja Lars Ahlfors siirtyivät Zürichiin, mistä Ahlfors pian muutti Harvardiin eikä koskaan palannut Suomeen. Suuri fysiologimme, sittemmin Nobel-palkittu Ragnar Granit oli muuttanut Ruotsiin vetäen mukanaan joukon lahjakkaita oppilaita. Erik Palménilla oli jo vakiintunut suhde Chicagon yliopistoon. Fyysikkokuntamme primus inter pares, Jarl Wasastjerna oli jättänyt yliopistouransa ja siirtynyt ensin diplomatian ja sitten elinkeinoelämän palvelukseen. Hans Ruin oli nimitetty Åbo Akademin filosofian professoriksi, mutta hän ei koskaan ryhtynyt hoitamaan virkaansa. Luetteloa voisi jatkaa. Maa oli aivovuodosta huolestunut, ja Sariolle se oli ratkaiseva motiivi Suomen Akatemia -idean toteuttamiseksi.

Yksi Sarion kampanjan kohokohdista oli Wäinö Aaltosen kirjoitus "Minä syytän", esikuvanaan Zolan maailmankuulu "J'accuse". Juttu julkaistiin *Suomen Kuvalehdessä*. Alkukappaleita ja loppulauseita lukuun ottamatta kirjoitus oli kuitenkin Sarion käsialaa. Se vaikutti kuin pommi ja edesauttoi luultavasti ratkaisevasti lopputuloksen, eli Suomen Akatemian syntymistä. Toisen huomionarvoisen puheenvuoron käytti Eino Kaila.

"Laki Suomen Akatemiasta ja valtion apurahoista korkeimman hengenviljelyn edistämiseksi" annettiin 3. lokakuuta 1947. Akatemian vihkiäiset järjestettiin jo saman vuoden marraskuussa Helsingin yliopiston juhlasalissa. Tilaisuudessa pidettiin kolme puhetta. Ensimmäisen piti vasta perustetun instituution ensimmäiseksi esimieheksi valittu A. I. Virtanen, toisen tasavallan presidentti J. K. Paasikivi ja kolmannen Eino Kaila.

Onnitellessaan Akatemiaa Paasikivi päätti puheensa seuraaviin sanoihin:

"Suomen eduskunnan päätös korkeimman hengenviljelyn tukemisesta --- on kaunis todistus Suomen kansassa elävästä sivistyksen merkityksen ymmärtämisestä ja arvostamisesta. --- Niillä tieteen ja taiteen aloilla, joilta akatemian jäsenet on valittu, on sekä kotimaahan että ulospäin voitu osoittaa korkeita saavutuksia. Akatemian odotetaan pitävän huolen siitä, että nämä saavutukset kasvavat ja että Suomen kansa saa havaita akatemiensa tuottavan siunausta sekä kotoisilla työvainioilla että maan rajojen ulkopuolella ihmiskunnan hyväksi ja Suomen nimen kunniaksi."

Paasikiven kannanotto akatemian perustamisvaiheessa esitettyihin usein ristiriitaisiin mielipiteisiin oli mielestäni osoitus sekä itsenäisyydestä että poliittisesta rohkeudesta.

II

Leo Sario oli koulutukseltaan matemaatikko ja Akatemian jäsen Nevanlinna otti hänet assistenttikseen. Nevanlinna oli tutustunut Sarion aikeisiin jo varhaisessa vaiheessa ja suhtautunut niihin myönteisesti. Heidän välinsä kuitenkin kylmenivät ja lopulta katkesivat. Sario muutti Yhdysvaltoihin ja tuli siten sen vaaran uhriksi, jonka välttämiseksi hän oli ajanut Suomen Akatemian perustamisaa. Historian ironia!

Jo Akatemian vihkiäisjuhlassa pitämässään puheessa Virtanen esitti akatemialain kirjaimesta poikkeavan ajatuksen, josta tuli Akatemian toiminnan kannalta ratkaisevan tärkeä. Sellaisenaan laki ei asettanut akateemikoille minkäänlaisia hallinnollisia tai muutenkaan yhteistoiminnallisia tehtäviä. Esimies kuitenkin arveli, että tämä ei saisi estää Akatemiaa tekemästä yhteisiä ehdotuksia maamme korkeimman hengenviljelyn edistämiseksi tai siinä ilmenevien huomattavien puutteiden korjaamiseksi. Akatemian joulukuussa 1947 itselleen vahvistamassa johtosäännössä sanotaankin, että akateemikkojen "kollegio voi esimiehen tai jäsenten ehdotuksesta tehdä esityksiä valtioneuvostolle, ministeriöille tai muille viranomaisille ja ryhtyä muihinkin tarpeelliseksi katsomiinsa toimenpiteisiin tieteen ja taiteen edistämiseksi ---".

Tällaiseen kollektiiviseen toimintaan Akatemia pian ryhtyikin. Jo seuraavana vuonna asetettiin Akatemian aloitteesta kaksi ensimmäistä tieteellistä toimikuntaa: humanistinen ja luonnontieteellinen. Kolme vuotta myöhemmin, eli vuonna 1953, Akatemian esityksestä luotiin pysyvä elin, nimeltään tieteen ministerivaliokunta, jonka puheenjohtajana toimi pääministeri. Sitä seurasi kolmas aloite, joka johti atomienergiatoimikunnan

asettamiseen vuonna 1956. Tieteellisten toimikuntien lukumäärä kasvoi. Kaksi alkuperäistä korvattiin vuonna 1961 kuudella. Vuosi 1961 oli toimikuntien elämässä muutenkin tärkeä. Silloin näet luotiin ne tutkijan toimet, joiden hierarkia muodostaa edelleenkin akatemian tärkeimmän ainesosan. Hyvällä syyllä voidaan sanoa, että toimikunta-aatteen ansiosta "vanhasta" akatemiasta tuli asiallisessa suhteessa oman seuraajansa perustaja.

Tieteen ehtoja koskeissa lukuisissa puheenvuoroissaan Virtanen painotti myös tieteen läheisiä suhteita elinkeinoelämään: teknologiaan ja teollisuuteen. Siihen aikaan tätä yhteyttä ei ymmärretty kovin laajalti - etenkin elinkeinoelämän piirissä. Se, että Virtanen johdonmukaisesti korosti sitä, on todiste hänen asenteensa modernisuudesta. Tässä suhteessa hän oli aikaansa edellä. Nyt samoja näkökohtia sekä korostetaan että ymmärretään julkisuudessa - omasta mielestäni joskus jopa liian yksipuolisestikin.

Olen aikaisemmin kirjoittanut ja toistan mielelläni tässä, ettei kukaan yksittäinen henkilö ole tehnyt enemmän tieteemme edistämiseksi kuin Artturi Ilmari Virtanen. Vain Rolf Nevanlinnan panosta akatemiakriisin puhjettua voidaan verrata Virtasen rooliin. (Tästä lisää tuonnempana.)

III

Minut nimitettiin Akatemiaan vuonna 1961. Katsoin asianmukaiseksi käydä kohteliaisuusvisiitillä esimiehen luona. Tein sen; tapaus lienee ainutlaatuinen Akatemian historiassa. Minulle oli annettu aika, jolloin Virtaselle sopi ottaa minut vastaan. En tuntenut häntä ennestään. Astuessani sisälle hänen huoneeseensa hän katseli kelloaan ja huomautti, että olin kaksi minuuttia myöhässä. En tiedä olivatko hänen sanansa tarkoitettu leikinlaskuksi vai vakavasti otettaviksi. Joka tapauksessa hänen reaktionsa miellytti minua. Virtanen arvosti täsmällisyyttä ja oli muissakin suhteissa aidon tiedemiehen ruumiillistuma.

Akatemian ensimmäinen vuosikymmen sujui hyvin, ja sen tekemillä aloitteilla oli huomattava vaikutus maamme tiedepolitiikkaan. Viisikymmenluvun loppupuolella ilmasto alkoi kuitenkin muuttua. Tähän vaikutti epäilemättä Akatemian esimiehen huonot suhteet tasavallan presidenttiin. Virtanen kritisoi julkisuudessa Kekkonen politiikkaa. Myös Virtasen seuraaja esimiehenä, Paavo Ravila, suhtautui Kekkoseen kriittisesti. Pelkään pahoin, että nämä huonot ihmissuhteet kävivät lopulta kohtalokkaiksi Akatemian tulevaisuuden kannalta.

Omien muistiinpanojeni mukaan ensimmäinen kovantuulenvaroitus sattui jo syksyllä 1956, kun Kekkonen nimitti edesmenneen jäsenen Y. H. Toivosen seuraajaksi poliittisen vastustajansa Paavo Ravilan. Akatemian tulevaisuuden kannalta vieläkin enteellisempi oli sen paikan täyttäminen, joka vapautui Eino Kailan kuoltua kesällä 1958. Herätti laajoissa piireissä pahaa verta, kun presidentti nimitti akatemialautakunnan nimeämistä ehdokkaista kolmannelle ehdokassijalle asetetun henkilön - sinänsä kyllä ansioituneen tiedemiehen ja julkisen elämän vaikuttajan.

Kohun saattelemana ja eri ehdokkaiden kannattajapiirien välisen pitkän köydenvedon jälkeen Kekkonen nimitti 11. joulukuuta 1964 taidemaalari Sam Vannin Wäinö Aaltosen seuraajaksi. Nimitys oli viimeinen vanhan Akatemian lyhyessä historiassa. Samassa tilaisuudessa presidentti saneli valtioneuvoston pöytäkirjaan mielipiteensä, että Akatemia olisi lakkautettava. Lausunto herätti hämminkiä ja suurta kohua lehdistössä ja muissa tiedotusvälineissä. Voi puhua jopa "mielipidemyrskystä".

Kun presidentin julkilausuman lukee tänään historian viileässä valossa, ei voi olla ihmettelemättä sen argumentaatiota. Presidentin vakavin syytös Akatemiaa vastaan oli, että se "ei ole akateemikkojen kollegiona täyttänyt niitä toiveita, joita siihen on kiinnitetty. Se ei ole muodostunut tieteellisen ja taiteellisen elämän johtavaksi instituutioksi, joka olisi arvovallallaan voinut suuntaa-antavasti vaikuttaa hengenelämämme kehitykseen".

Tähän on sanottava, että kuten jo aikaisemmin on todettu, akatemialaki ei edellyttänyt jäseniltään minkäänlaista ohjaavaa tai muuten kollektiivista toimintaa. Akatemian tarkoitus oli eräiden eteviksi katsottujen tieteen ja taiteen edustajien työskentelyn tukeminen - siinä kaikki. Tähän on kuitenkin

lisättävä, että akatemia oli akatemialain määräyksistä riippumatta - voisi jopa sanoa "lainvastaisesti" - ottanut itselleen aloitteentekijän roolin kulttuurielämän eri alueilla ja täyttänyt täten suuntaa-antavasti ja menestyksellisesti myös sitä tehtävää kollegiona, jota presidentti lausunnossaan peräänkuulutti - eikä suinkaan jarruttanut kehitystä olemassaolollaan, kuten hän vihjasi.

IV

Syntyneen kriisin aikana olin läheisessä yhteydessä kahteen kollegaani. Yksi heistä oli Alvar Aalto, silloinen Akatemian esimies. Toinen oli Rolf Nevanlinna.

Lienee oikein sanoa, että Aalto koki presidentin hyökkäyksen johtamaansa laitosta vastaan henkilökohtaisena loukkauksena. Toisaalta hän tunsu itsensä todennäköisesti melko avuttomaksi syntyneessä tilanteessa. Aalto ei ollut juurikaan kiinnostanut tiedepoliitikasta, eikä Akatemiaan kuulumisen ollut tärkeää hänen oman työnsä kannalta. Kerran toisensa jälkeen Aalto kutsui minut luokseen keskustellakseen kanssani erityisesti opetusministeriön Akatemialta pyytämän lausunnon sisällöstä. Keskustelut eivät kuitenkaan johtaneet mihinkään. Lopulta koin tilanteen epätoivoiseksi ja päätin ottaa ohjaket omiin käsiini. Kirjoitin lausunnon luonnoksen, näytin sitä Nevanlinnalle joka teki siihen pari lisäystä, ja annoin sen sitten Aallon käsiin. Aalto hyväksyi lausunnon, joka esitettiin kollegiolle tammikuun 11. päivän kokouksessa vuonna 1965. Akatemian sihteeri Lauri Saxén luki sen ääneen ja esimies ehdotti, että lausunto annettaisiin opetusministeriölle. Akateemikko Vilkuna pyysi kuitenkin asian pöydälle kokoukseen, joka päätettiin pitää jo seuraavana päivänä. Aalto ja Saxén poistuivat heti tämän jälkeen. Nevanlinna ei ollut kokouksessa läsnä. Jäljelle jääneiden jäsenten kesken syntyi jatkokeskustelu; myös minä jäin paikalle. Eräät jäsenet olivat pahasti närkästyneitä. Heidän mielestään esimies oli menetellyt "diktatorisesti". Asiasta olisi pitänyt keskustella alustavasti. Joku epäili, ettei lausunto ollut lainkaan Aallon kirjoittama ja kyseli toistuvasti "Kuka on sen kirjoittanut?". Tekstin himan vanhahtavaa suomen kieltä myös pilkattiin - mutta ilmeisesti kenellekään ei pälkähtänyt päähän, että kirjoittaja olisi itse läsnä!

Kun kollegio seuraavana päivänä kokoontui keskustellakseen asiasta, lausunnon muokkaamista ja viimeistelyä varten asetettiin komitea. Komiteaan määrättiin Martti Haavio ja Erkki Laurila, joita pidettiin "Kekkonen miehinä", sekä Joonas Kokkonen ja minä, jotka katsottiin Akatemian puolustajiksi. Komitean työ sujui muistaakseni melko kitkatta. Sen tuloksena syntyi lausunnon korjattu ja huomattavasti laajennettu versio, joka toimitettiin ministeriölle.

Nevanlinna oli vuoden 1965 alussa Yhdysvalloissa eikä voinut osallistua Akateemikko-kollegion kokouksiin. Mutta hänen panoksensa asioiden kehitykseen oli silti ratkaisevan suuri. Jo joulukuussa, kohta Kekkonen julkilausuman jälkeen, Nevanlinna sai presidentiltä pyytämänsä audienssin, jossa hän esitti valtion päämiestä lievästi nuhdellen oman mielipiteensä, että maamme tieteen asioissa olisi tähdelisempää ryhtyä kehittäviin kuin hävittäviin toimenpiteisiin. Nevanlinna väliintulo johti työryhmän asettamiseen professori Oiva Ketosen puheenjohtolla. Työryhmän ehdotus tutkimuksen ja yliopistojen kehittämislainsäädäntö astui voimaan vielä samana vuonna (1965) ja sen voi sanoa luoneen pohjan sille hengelle, joka siitä lähtien on ohjannut Suomen tiedepoliittikkaa.

V

Talven 1964-65 kohun ja kuohunnan jälkeen tilanne vähitellen rauhoittui. Vuoteen 1968 jatkunutta lähes neljävuotista kautta voisi luonnehtia "asemasodaksi" Akatemian puolesta ja sitä vastaan. En kajoa tässä sen yksityiskohtiin, jotka ansaitsisivat ehkä oman historiikkinsa. Komitea toisensa jälkeen lausui mielipiteensä Akatemiasta. Useimmat kannanotot olivat muistaakseni Akatemian kannalta myönteisiä. Myös akatemialautakunta kokoontui entiseen tapaan keskustellakseen uusista ehdokkaista aina kun joku paikka oli vapautunut. Uusiin nimityksiin lautakunnan pohdinnat eivät johtaneet. Tilanne oli toistaiseksi "lukkiutunut".

Helmikuun 3. päivänä 1968 Alvar Aalto siirtyi täysinpalvelleena eläkkeelle. Akatemialle oli valittava uusi esimies. Katseet kohdistuivat minuun. Erik Palmén oli pian siirtyvä eläkkeelle ja Kustaa Vilkuna oli ilmoittanut, ettei hän - ymmärrettävää kyllä - halunnut

tulla kysymykseen. Aalto oli jo aikaisemmin ottanut asian kanssani puheeksi. Suhtauduin ajatukseen aluksi torjuvasti. Akatemian lakkauttaminen tuntui jo väistämättömältä, enkä toivonut itselleni hautausurakoitsijan tehtävää. Kun minua ehdotettiin esimieheksi kollegion kokouksessa 25. maaliskuuta, pyysin miettimisaikaa. Pari päivää myöhemmin Rolf Nevanlinna, joka oli ehtinyt olla emerituksena jo kaksi vuotta, otti minuun yhteyttä ja esitti lämpimän pyyntönsä, että ryhtyisin esimieheksi ja tekisin voitavani Akatemian pelastamiseksi. Tämä ratkaisi kantani ja kollegion kokouksessa 30. maaliskuuta minusta tuli vanhan Akatemian viimeinen esimies.

Mitä minun oli tehtävä? Tilanne näytti melko toivottomalta. Akatemia tulitaisin kyllä lakkauttamaan, mutta ehkä sen aatteesta olisi vielä jotakin pelastettavissa. Päätin ottaa härkää sarvista ja anoa presidentiltä audienssia. Huhtikuun 4. päivänä hän otti minut vastaan Tamminiemessä. Seurasi keskustelu, jossa minulla oli tilaisuus esittää oma kantani. Keskustelua ei nauhoitettu ja omat muistiinpanoni asiasta ovat kovin keskeneräisiä - en tahtonut lukea presidentille mitään, vaan edetä kysymysten ja vastausten tietä. Keskustelu sujui asiallisesti ja sen sävy oli ystävällinen.

Olin itse miettinyt Akatemia-asiaa paljon yli kolmen vuoden ajan, ja olin tullut vakuuttuneeksi siitä, ettei Akatemiaa voitu sellaisenaan säilyttää. Toisaalta minusta tuntui sekä järkevältä että mahdolliselta sulauttaa vanha instituutio uuteen, laajennettuun järjestelyyn siten, että Akatemian merkitys ja vaikutus henkisen kulttuurimme hyväksi säilyisi. Jos tämä ajatus toteutuisi, olisi Kekkonen vaatimus Akatemian lakkauttamisesta tullut nimellisesti tyydytetyksi ilman, että asiallisesti olisi päässyt tapahtumaan vahinkoa. Tämän kaksoispäämäärän saavuttamiseen tarjoutuikin pian mahdollisuus.

Suunnilleen samaan aikaan kun Aalto siirtyi eläkkeelle, Akatemian sihteeri Lauri Saxén jätti eroanomuksensa. Uuden sihteerin määrääminen oli esimiehen asia. Tarjolla oli kolme-neljä hyvää ehdokasta. Valitsin heistä Seikko Eskolan. Hänestä tuli oivallinen keskustelukumppani esimieskauteeni loppukuukausiksi kun yhdessä pohdimme tulevaa kehitystä. Yhteistyömme oli minun omalta kannaltani mitä hedelmällisin, ja uskoisin, että se edesauttoi myös Akatemian "kohtalonkysymyksen" ratkeamista edulliseen suuntaan. Mielessäni oli nyt seuraava ajatus, eli suunnitelma:

Kuten jo mainittu, tieteellisten toimikuntien varaan oli vuodesta 1961 rakennettu tutkijatointen hierarkia, jonka kolme astetta muodostivat vanhemman tutkijan, nuoremman tutkijan ja tutkimusassistentin toimet. Mieleeni oli tullut ajatus, että olemassa oleva Suomen Akatemia oli tavallaan saman hierarkian korkein kerros, eli katto. Sen aikaisista tiedettä edustavista akateemikoista tehtäisiin tutkijaprofessoreita, joiden virka voisi olla joko elinkautinen tai määräaikainen.

VI

Kesällä 1967 oli opetusministeriön korkeakoulu- ja tiedeosaston päälliköksi määrätty Jyväskylän yliopiston rehtori, psykologian professori Martti Takala. Hän sai sittemmin tehtäväkseen uuden lain kirjoittaminen tieteellisen työn järjestelystä joka korvaisi vanhasta Akatemiasta vuonna 1947 annetun lain. Tunsin Takalan ennestään ja arvostin häntä sekä tutkijana että ihmisenä. Minulla oli tilaisuus seurata hänen työtään ministeriössä, ja tulimme keskenämme toimeen hyvin ja kiikatta.

Valitettavasti minulla ei ole säilynyt yhteistyöstämme muistiinpanoja eikä mitakaan kirjallisia dokumentteja. Jos olen ymmärtänyt oikein, ei Takalallakaan. En osaa sanoa, oliko Takala ajatellut uutta tutkijahierarkiaa jo "omin päin". Joka tapauksessa hän kannatti ideaa, ja näin syntyikin se "Laki tieteellisen tutkimuksen järjestelystä", jonka eduskunta säätöi päätöksellään 5. joulukuuta 1969, kumoten vuonna 1947 säädetyt lain "Suomen Akatemiasta ja valtion apurahoista korkeimman hengenviljelyn edistämiseksi". Vanhan Akatemian viimeinen kokous oli pidetty kolme päivää aikaisemmin. Se päättyi esimiehen sanoihin, jotka tässä siteeraan:

"Ensi vuoden alusta ei vanhaa Suomen Akatemiaa enää ole. Kohta tapahtuvaa muutosta en kuitenkaan itse tahtoisi ajatella niinkään paljon Suomen Akatemian lopettamisena kuin sen idean, tarkoituksen ja perinteiden jatkamisena uusissa organisatorisissa muodoissa. Toivokaamme että uudet tieteen ja taiteen edistämiseksi luodut organisaatiot, joista toinen edelleen kantaa Suomen Akatemian velvoittavaa nimeä, tulevat - niin kuin nykyinen akatemia on tehnyt omissa vaatimattomissa puitteissaan - hyvin täyttämään tehtävänsä Suomen korkeimman hengenviljelyn eduksi ja kunniaksi."

VII

Vanha Suomen Akatemia oli ollut eräänlainen kulttuurin kahden päämuodon, eli tieteen ja taiteen unioni. Uudet järjestelyt repivät nämä kaksi osapuolta toisistaan erilleen. Niiden yhdistämistä oli laajalti pidetty epäkäytännöllisenä ja keinotekoisena. Tähän kantaan olin itsekin yhtynyt. Joulukuussa 1969 annettu laki Suomen Akatemiasta koski vain tieteellisen työn järjestelyä. Taide kulki siitä lähtien omaa tietään.

Uskon edelleen, että tieteen ja taiteen lakisääteisten työehtojen erottaminen oli silloisissa oloissa järkevä toimenpide. Mutta kolmen vuosikymmenen aikana korkeimman hengenviljelyn asetelmassa on tapahtunut kuitenkin muutosta. Yksinkertaistaen ja hieman kärjistäen voisi sanoa, että taide on tieteellistynyt ja tiede taiteellistunut. Taiteen ja tieteen välillä on toisin sanoen tapahtunut tai tapahtumaisillaan uudentyyppistä lähentymistä. Ehkä tästä kehityksestä tullaan joskus vetämään käytännöllisiä johtopäätöksiä korkeimman hengenviljelyn edellytysten edistämiseksi maassamme. Paluu entiseen ei tietenkään voi tulla kysymykseen.

VIII

Lopuksi vielä seuraava huomautus. Vanhan Akatemian lopettamisvaiheessa käytiin keskustelua myös uuden, tiedettä tukevan organisaation nimestä. Ottaen huomioon, että uusi akatemia rakentui elimellisesti vanhan itse laskemalle pohjalle, minusta tuntui luontevalta, että uusi järjestely perisi vanhan laitoksen nimen. Tälle ajatukselleni sain koko ajan voimakasta tukea Rolf Nevanlinnalta. Otin kehityksen myöhäisessä vaiheessa asian puheeksi Kustaa Viikunan kanssa ja hän lupaisi esittää kantani ja toivomukseni Kekkoselle. Kekkonen taipui, ja uuden instituution nimeksi tuli "Suomen Akatemia". Pidän tätä oikeana. Oman historianamme muistopylväiden hävittämistä nimen muutoksilla on tapahtunut liiankin usein, ja se on vahingoksi kansamme oman arvon tunteelle.

Kirjoittaja on akateemikko. Kirjoitus perustuu esitelmään Suomen Akatemian historiaseminaarissa 13.3.2000.

